

FINSK KRÖNIKA

1. *Ändrad och ny lagstiftning*

I senaste Finsk krönika (NTfK 1975, s. 298 ff.) berättades om sex regeringspropositioner som regeringen avlåtitt till riksdagen. Dessa propositioner har nu alla slutbehandlats och lett till nya lagar med i huvudsak det innehåll som regeringspropositionernas lagförslag haft.

De nya stadgandena om *trafikfylleri* trädde ikraft den 1 april 1977. Genom dessa har man förenhetligat de olika stadganden om trafikfylleri som funnits spridda i skilda lagar och samlat de viktigaste av dem till ett kapitel av strafflagen (23 kap.). Genom de nya stadgandena har man också tagit ibruk fällande blodpromillegränser.

I SL 23 kap. har man intagit sju skilda kriminaliseringar: rattfylleri (1 §), grovt rattfylleri (2 §), körning under påverkan av rusmedel (3 §), trafikfylleri i spårbunden trafik (4 §), fylleri i lufttrafik (5 §), fylleri i sjötrafik (6 §) och överlämnande av fortskaffningsmedel till berusad (7 §). Endast ett trafikfylleristadgande återfinns utom strafflagen, nämligen stadgandet om trafikfylleri vid framförande av motorlöst fordon, som bibehållits i Vägtrafiklagen (8b §).

Intressantast och ur praktisk synpunkt viktigast är naturligtvis stadgandena om rattfylleri. Före lagändringen fanns i Finland ett egentligt stadgande om rattonykterhet. Enligt detta bestraffades den „som vid framförande av motorfordon . . . är drucken, eller påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel“ (VTL 8 § enl. förf. 1957/143). Straffhotet var fängelse högst fyra år, eller ifall brottet ej förorsakat fara för den allmänna trafiksäkerheten och omständigheterna även eljest var synnerligen förmildrande, böter.

Stadgandet var ett av Finlands kriminalpolitiska problemstadganden. De uppdagade fallen av rattonykterhet uppvisade en kontinuerlig ökning. År 1958 kom 2562 fall av rattonykterhet till polisens kännedom, år 1976 var motsvarande antal 16781. Då det primära straffet för rattfylleri var fängelse ledde det stora antalet personer domfällda för detta brott till ett starkt tryck på landets fångtal. Som exempel kan nämnas att av de c. 12720 personer som år 1974 i första instans dömdes för rattonykterhet c. 11550 dömdes till frihetsstraff, medan knappt 1000 blev dömda till böter. Det ådömda frihetsstraffet var i över 50% av fallen ovillkorligt och dess längd vanligen c. 4 månader. Detta medförde att närmare 25% av dem som avtjänade ett frihetsstraff år 1974 gjorde det på grund av rattonykterhet.

Det gamla rattonykterhetsstadgandet innehöll inte någon fällande blodpromillegräns. En person gjorde sig enligt lag skyldig till rattfylleri så snart han framförde ett motorfordon drucken eller påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel. I praktiken inträffade dock en viss självreglering: det hörde till undantagen att någon sakfälldes för rattonykterhet om blodpromillehalten ej översteg 0.8—0.9.

Genom den nya lagstiftningen avsåg man att avhjälpa dessa missförhållanden. Detta gjorde man dels genom att uppdelade rattonykterheten i tre skilda brottstyper: rattfylleri, grovt rattfylleri och körning under påverkan av rusmedel. För rattfylleriets och det grova rattfylleriets vidkommande infördes blodpromillegränser som kriterier för fällande dom: för rattfylleriets vidkommande som enda och utslaggivande kriterium och för det grova rattfylleriets vidkommande som primärt kriterium. Som fällande gräns för rattfylleri sattes 0,5 ‰, medan den vars blodpromille uppgår till minst 1,5, eller som eljest är så påverkad av alkohol eller annat rusmedel att hans förmåga till felfria prestationer är kännbart nedsatt kan dömas för grovt rattfylleri. Härvid förutsättes dock att omständigheterna är sådana att gärningen är ägnad att äventyra annans säkerhet.

Den primära sanktionen för rattfylleri är böter, men fängelse har dock bibehållits som alternativ (maximum 3 månader). För grovt rattfylleri stadgas som straff fängelse i högst två år eller minst 60 dagsböter. Strafflatituden för körning under påverkan av rusmedel är böter eller fängelse i högst två år.

I detta skede då de nya stadgandena om trafikfylleri varit ikraft knappa nio månader är det inte möjligt att säkert bedöma hur väl stadgandena utfallit. Några större förändringar ifråga om antalet uppdagade fall av rattonykterhet har knappast inträffat. Polisstatistiken antyder en fortsatt ökning. Ökningen kan visserligen dels förklaras med skärpt kontroll från polisens sida i samband med införandet av den nya lagen, dels med att förare med en blodalkoholpromille mellan 0,5 och 0,9 nu registrerats, medan de enligt tidigare praxis högst sannolikt undgått rättsliga påföljder.

Några närmare uppgifter om domstolarnas domspraxis står ej heller till buds. Uppenbart är dock att bötesstraff inte kommer att ersätta de tidigare frihetsstraffen i så stor utsträckning som vore önskvärt. En orsak härtill är de grova rattfyllerifallens stora antal: av de drygt 11000 fall av rattfylleri som polisen registrerade under de sex första månader lagen var ikraft klassificerades c. 7000 som grovt rattfylleri. Då fängelsestraff fortfarande är den primära sanktionen för grovt rattfylleri ger detta vid handen att rattfylleriet fortfarande kvarstår som ett av de stora kriminalpolitiska problemen i Finland.

I samband med ändringen av stadgandena om trafikfylleri reviderades även stadgandena om körförbud (VägrafikL 10 §). Enligt de tidigare stadgandena var körförbud på viss tid en obligatorisk påföljd för bilförare som dömdes till straff för grov ovarsamhet i trafik eller för rattfylleri. Genom de nya stadgandena gjordes påföljden fakultativ för rattfylleriets vidkommande. Enligt huvudregeln skall visserligen bilförare som domfälls för detta brott fortfarande samtidigt dömas till körförbud på viss tid. Domstolen kan dock avstå från denna påföljd om „allmän fördel icke annat kräver“ och körkort är nödvändigt för föraren i hans arbete eller annat särskilt vägande

skäl kan anföras för att avstå från påföljden. Ifråga om grovt rattfylleri, körning under påverkan av alkohol och grov ovarsamhet är påföljden fortfarande obligatorisk.

Stadgandena om *bötesstraff* har reviderats väsentligt. Revisionen har dels gällt reglerna om fastställande av dagsbotens storlek, dels reglerna om bötesindrivning.

Dagsbotens storlek fastställs sedan den 1 januari 1977 enligt stadganden som ingår i en lag given 29.7.1976 (förf. 650). Lagen grundar sig på den regeringsproposition som omnämndes i senaste Finsk krönika (NTfK 1975, s. 298 f.). Genom lagen infördes dels möjlighet att för visst brotts vidkommande stadga särskilt minimum för antalet dagsböter, dels infördes regler om fastställande av dagsbotens storlek, som i motsats till vad tidigare varit fallet utgår från den bötfälldes bruttointkomst.

Enligt de nya stadgandena bör dagsboten fastställas i helt antal mark till belopp som vid tiden för domen, med hänsyn till den bötfälldes betalningsförmåga bör anses skäligt. Som skäligt skall enligt huvudregeln anses en tredjedel av den bötfälldes genomsnittliga bruttodagsinkomst. Den lägsta möjliga dagsboten är dock åtta mark, medan den högsta är den bötfälldes nettodagsinkomst, d.v.s. det belopp som återstår för den bötfälde per dag efter avdrag av gängse skatt till stat och kommun.

I vissa fall anses som skäligt dagsbotsbelopp ett belopp som är högre eller lägre än en tredjedel av den bötfälldes genomsnittliga bruttodagsinkomst. Detta är fallet då den bötfälldes förmögenhet, hans försörjningsskyldighet eller andra omständigheter som inverkar på hans betalningsförmåga motiverar att boten fastställs till ett större eller mindre belopp än det som huvudregeln anvisar. Dagsbotens storlek justeras i dessa fall genom att det dagsbotsbelopp som normalregeln anvisat höjes eller sänkes med visst markbelopp.

Närmare regler om hur dagsboten bör fastställas har dels intagits i en förordning (F om bestämmande av dagsbotens belopp, 1976/996), dels utarbetats av en arbetsgrupp vid justitieministeriet och publicerats i ett betänkande (Om ådömande av böter fr.o.m. 1.1.1977. Bötesdirektivarbetsgruppens förslag till direktiv angående ådömande av böter. Lagstiftningsavdelningens vid Justitieministeriet publikation 8/1976).

De nya stadgandena om fastställande av dagsbotens belopp mottogs mycket blandat. Dels fann man det i det stora hela positivt att man genom att skärpa bötesstraffet och därigenom höja dess straffvärde närmade bötesstraffet till fängelsestraffet, och gjorde det till ett fullvärdigare alternativ till frihetsstraff. Dels kritiserade man, stundom skarpt, konsekvenser som man ansåg vara obilliga för vissa kategorier av gärningsmän. Framst bilisternas intresseorganisationer menade att bötesreformen höjt bötesstraffen för vissa enkla trafikförseelser till det orimliga. De menade t. ex. att en bilist med en medelstor månads-

lön (c. 3000 mark) för överskridande av tillåten hastighet (kört 80 km/h där 60 km/h varit tillåtet) dömes till ett bötesstraff på c. 270 mark (8 dagsböter à 33 mk). Bötesreformen har också kritiserats för att dagsbotens belopp för personer med skäligen stor förmögenhet men liten inkomst kan bli orimligt. Någon större betydelse torde dessa senare fall dock ej ha i praktiken.

År 1969 ändrades de tidigare reglerna om *indrivning av böter*. Härvid lämnade man det tidigare systemet med att fastställa möjligt förvandlingsstraff för böter redan vid det domstillfälle då bötesstraffet fastställdes. I stället infördes ett system där förvandlingsstraff för böter kan fastställas först sedan det visat sig att den bötfälde ej frivilligt erlägger böterna och att dessa ej heller exekutivt kan indrivnas av honom. Fastställandet sker vid ett särskilt rättegångstillfälle, till vilket den bötfälde instämmes.

Under senare år har det nya systemets ineffektivitet påtalats särskilt av polisen. Det har påpekats att stora bötesbelopp står ute på grund av att den bötfälde ej kunnat bli instämd till förvandlingsrättegång på vederbörligt sätt, och att det ej hör till ovanligheterna att bötfälld medvetet underlåter att erlägga böterna, trots att han hade medel därtill så länge detta enligt lag är möjligt för honom utan att bli tvungen att avtjäna fastställt förvandlingsstraff. Detta har lett till att några bötfällda erlagt sina böter först sedan de förordnats att infinna sig i viss straffanstalt för att där avtjäna det fängelsestraff som böterna förvandlats till.

För att avhjälpa dessa missförhållanden och för att även eljest effektivisera bötesindrivningen reformerades lagstiftningen på denna punkt år 1977 (förf. 1977/595). De nya stadgandena trädde ikraft den 1 januari 1978.

Systemet med ett särskilt rättegångstillfälle för fastställande av förvandlingsstraff för böter bibehålles. Förvandlingsförfarande skall såsom tidigare inledas ifall den bötfälde ej frivilligt erlägger böterna och bötesbeloppet ej heller kan indrivnas av honom exekutivt. Ifråga om stämning till förvandlingsrättegång samt ifråga om förfarandet vid förvandlingsrättegång infördes däremot nya förenklade regler. Nya regler infördes även ifråga om själva förvandlingsstraffet.

Den bötfälde kan instämmas till förvandlingsrättegång av den myndighet som handhar indrivningen av böterna, d.v.s. av utmätningsman eller exekutionsbiträde. Ifall han är efterlyst för böter kan stämningen även ske på försorg av polismyndighet som påträffar honom. I detta fall skall stämning alltid äga rum om den bötfälde ej omedelbart erlägger det oguldna bötesbeloppet i dess helhet.

Mål om förvandlingsstraff för böter handlägges av allmän under rätt. Vid handläggning av förvandlingsstraff för böter kan domstolen dock numera sammanträda i förenklad sammansättning, som en enmansdomstol. Då förvandlingsmål handlägges av en enmansdomstol kan domstolen sammanträda även på annan plats och vid annan tid

än vad som är normalt. Domstolssammanträdet kan t. ex. förläggas till fängelse, där den bötfällda avtjänar straff.

Den bötfälldes närvaro är ej nödvändig vid rättegång för fastställande av förvandlingsstraff för böter. Målet kan handläggas trots att den bötfällda uteblivit utan laga förfall. Den bötfällda har även rätt att tillstålla domstolen sitt svaromål på förhand i skrift.

Den bötfällda har rätt att erlagga böterna helt eller delvis ända tills underrättens utslag om bestämmande av förvandlingsstraff för böter avkunnats. Efter denna tidpunkt har betalning av böterna betydelse enbart om betalningen avser hela det oguldna bötesbeloppet. I detta fall förfaller förvandlingsstraffet. Delbetalning av böterna kan inte längre i detta skede leda till nedsatt förvandlingsstraff.

Då ett bötesstraff förvandlas till ett fängelsestraff gäller enligt huvudregeln att varje obetald dagsbot svarar mot en dags fängelse. Förvandlingsstraffets längd är dock minst 6 dagar och högst 90. Förvandlingsstraffet kan på särskilda skäl fastställas enligt ett lindrigare förvandlingsförhållande. Ett lindrigare förvandlingsförhållande kan nyttjas om det med beaktande av orsakerna till att betalningen av böterna uteblivit eller med beaktande av annan särskild orsak anses skäligt. Som sådan orsak gäller t. ex. den bötfälldes sjukdom, arbetslöshet eller andra motsvarande sociala skäl.

Domstolen har även möjligheter att helt avstå från att utdöma förvandlingsstraff för böter. Detta är möjligt då synnerliga skäl som hänför sig till den bötfälldes person motiverar att förvandlingsstraff ej utdömes och ej heller allmänpreventiva hänsyn kräver detta. Däremot har domstolen ej längre möjligheter att förordna att med verkställigheten av utdömt förvandlingsstraff skall anstå viss provotid.

De nya stadgandena om indrivning av böter kommer förmodligen att leda till ökat antal fångar som avtjänar förvandlingsstraff för böter. Efter lagreformen år 1969 sjönk detta antal från över 6000 per år till något hundra. De senaste åren har en ökning åter ägt rum så att bötesfångarnas antal senaste år redan utgjorde c. 1500. Paradoxalt nog innebär denna lagrevision således samtidigt en stärkning av bötesstraffet och en ytterligare förvärring av Finlands redan tidigare dystra fängstatistik.

Den nya lagen om *villkorligt straff* trädde ikraft den 1 april 1976. Lagen innebar väsentliga förändringar på många punkter ifråga om förutsättningarna för villkorligt straff. Den tidigare lagen hade varit dominerad av individualpreventiva synpunkter: ett straff kunde förordnas villkorligt om detta ansågs ändamålsenligt med tanke på den dömdes utveckling. Den nya lagen är klart dominerad av allmänpreventiva synpunkter: ett straff kan förordnas villkorligt „om icke upprätthållandet av allmän laglydnad kräver, att straffet ådömes ovillkorligt“.

Den nya lagen utvidgar tillämpningsområdet för villkorligt straff. De formella förutsättningarna för att förordna ett straff villkorligt har

mildrats. Nu kan ett fängelsestraff om högst två år samt alla bötesstraff förordnas villkorliga. Tidigare var gränsen för fängelsestraffets vidkommande ett år. Även gärningsmannens förflutna ställer mindre hinder än tidigare att förordna ett straff villkorligt. Om den tilltalade under de tre närmast föregående åren blivit dömd till fängelse för längre tid än ett år skall visserligen det nya straffet ej enligt huvudregeln förordnas villkorligt. Regeln är dock ej undantagslös, det nya straffet kan förordnas villkorligt om särskilda skäl därtill föreligger.

Då straffet förordnas villkorligt fastställs samtidigt en prøvotid. Prövotiden är minst ett år och högst tre. Några stadganden om övervakning av den dömda ingår ej heller i den nya lagen om villkorligt straff. Det betyder att övervakning fortfarande kan ansluta sig till villkorligt straff endast då den dömda är under 21 år, varvid beslut om övervakningen fattas på basen av lagen om unga förbrytare.

Det villkorliga straffet kan förordnas gå i verkställighet på grund av nytt brott som den dömda begått under prøvotiden. Domstolen har i detta fall erhållit en viss prövning: verkställighet av det villkorliga straffet är obligatoriskt endast om det nya straffet är ett ovillkorligt fängelsestraff utöver ett år.

I och med den nya lagen infördes i finsk rätt möjligheten att kombinera ett villkorligt fängelsestraff med ett ovillkorligt bötesstraff. I lagen ingår nämligen ett stadgande som säger att lagbrytaren jämte ett villkorligt fängelsestraff kan dömas till ett ovillkorligt bötesstraff „om villkorligt fängelsestraff ensamt för sig måste anses vara en otillräcklig påföljd för brottet“.

Några andra stadganden om tilläggsböter än detta finns inte. Tilläggsböternas tillämpning har därför i praktiken vållat vissa problem. Det förefaller också som om domstolarna varit rätt återhållsamma då det gällt att nyttja denna nya möjlighet till kombination av fängelsestraff och bötesstraff. En undersökning som verkställdes av Justitiedepartementet visar att tilläggsböter utdömts i samband med ungefär vart femte straff som förordnats villkorligt. I så gott som samtliga fall har det härvid varit fråga om straff för rattonykerhet.

Genom en lag som trädde ikraft den 1 januari 1977 erhöll Finland sina första egentliga stadganden om *straffmätning*. Den nya lagen grundar sig på den regeringsproposition som avläts till riksdagen hösten 1975. Då lagens innehåll svarar mot regeringspropositionen och då denna refererats i senaste Finsk krönika (NTfK 1975, s. 301 f.), finns det ej skäl att närmare redogöra för dessa stadganden. Av samma skäl kan de nya lagarna om *eggvapen* respektive *upprätthållande av ordning i kollektivtrafik* här avfärdas med ett konstaterande att de trätt i kraft. Också den ändring av stadgandena om *av prövning beroende villkorlig frihet* som refererades i senaste Finsk krönika utgående från förslaget i en regeringsproposition har nu blivit lag (se närmare NTfK 1975, s. 301 f.).

2. *Kommittébetänkanden och utredningar*

Våren 1977 avlämnade den s.k. *Straffrättskommittén* sitt betänkande (Kom.bet. 1976:72). Kommittén hade tillsatts i april 1972 med uppdrag att bereda en totalreform av den finska strafflagstiftningen (se Finsk krönika, NTfK 1973, s. 313). Då kommitténs arbete närmare presenterats på annat håll i denna tidskrift (Inkeri Anttila: Ett förslag till strafflagsreform i Finland, NTfK 1977, s. 102 f.) begränsas framställningen här till några allmänna anmärkningar om det bemötande kommittébetänkandet fått.

Straffrättskommitténs betänkande är ett principbetänkande. Betänkandet innehåller ej några konkreta förslag till stadganden utan enbart vissa riktlinjer om de principer som bör iaktas vid stiftandet av ny strafflag. Betänkandet innehåller två huvuddelar, dels det egentliga betänkandet och dels en stomplan för den nya strafflagens särskilda del. Själva betänkandet är uppdelat på åtta avsnitt, medan stomplanen innehåller c. 260 vaga skisser till kriminaliseringar.

Straffrättskommitténs betänkande har erhållit ett mycket blandat mottagande. Rätt allmänt har man ansett att betänkandet innehåller många goda förslag. Samtidigt har betänkandet dock skarpt kritiserats. Man har påtalat att kommitténs beskrivningar av gällande rätt innehåller uppenbara fel och bristfälligheter, att kommitténs förslag särskilt till stadganden i strafflagens allmänna del innehåller inkonsekvenser, och att dess förslag till särskilda kriminaliseringar är så vagt att det ej kan läggas till grund för en ny strafflag. Också kommitténs förslag att införa ett straffrättsligt ansvar för juridiska personer har nedgjorts.

I detta nu är Straffrättskommitténs betänkande på remiss. Några beslut om hur en totalreform av strafflagstiftningen skall vidareföras har ej fattats. Uppenbart är dock att ett långt beredningsarbete förestår innan Finland erhåller en ny strafflag. I alla fall början har varit oförläpigt långsam.

År 1974 tillsatte Justitieministeriet en arbetsgrupp med uppdrag att utreda möjligheterna att ta ibruk en särskild penningsanktion för smärre förseelser. Arbetsgruppen, som kallade sig Förseelsebotarbetsgruppen, avlämnade sitt betänkande år 1975. Arbetsgruppens betänkande sändes på remiss, varefter en ny arbetsgrupp tillsattes för att fortsätta arbetet. Denna arbetsgrupp, som kallade sig Förseelseavgiftarbetsgruppen, avlämnade sitt betänkande i februari 1977.

Arbetsgruppen föreslår att en *förseelseavgift* tas ibruk som påföljd för sådana förseelser, som lyder under allmänt åtal och för vilka utsatt straffhot ej överstiger böter eller fängelse i högst sex månader. Härmed skulle det finska påföljdssystemet kompletteras med en penningpåföljd för mindre brott. Behovet av en sådan påföljd är allmänt erkänt. Särskilt trafikförseelsernas starkt ökade antal har gjort att existerande straffrättsliga påföljder i praktiken framstått såsom

otillräckliga. Den genomförda bötesreformen har ytterligare ökat detta behov. De höjda bötesbeloppen har medfört att t.o.m. ett bötesstraff på ett fåtal dagsböter i vissa fall framstått som en oskäligen sanktion, då gärningsmannens skuld varit ringa.

Arbetsgruppen betonar i sitt betänkande att den nya sanktionen utgör en avgift och ej ett straff i egentlig mening. I motsats till den tidigare arbetsgruppen, Förseelsebotarbetsgruppen, anser Förseelseavgiftarbetsgruppen att ett lämpligt sanktionssystem för småbrott kan realiseras genom något som närmast kan kallas partiell depenalisering med tillhjälp av ett administrativt avgiftsförfarande. Arbetsgruppen föreslår nämligen att en administrativ avgift, förseelseavgift, på mellan 20 och 400 mark i vissa fall skall kunna nyttjas i stället för normalt straff. Arbetsgruppen önskar således skapa ett parallellsystem där den regelmässiga påföljden för ett brott (böter, fängelse) i endel fall kan utbytas mot en administrativ avgift.

Också förfarandet vid utdömandet av den nya påföljden skall vara enklare än normalt brottmålsförfarande. Påföljden skulle utdömas av polismyndighet, som omedelbart på brottsplatsen kunde ge betalningsanmaning. Den dömde skulle dock ha möjligheter att överklaga beslutet. I detta fall bör han inom viss tid anmäla saken till underrätten på den ort där brottet blivit begånget, varefter målet omprövas av denna. Domstolen kan dock i detta fall sammanträda som en enmansdomstol.

Också Förseelsearbetsgruppens betänkande är i detta nu på remiss. Vidare åtgärder kan därför väntas först senare under år 1978.

I slutet av år 1976 tillsatte Justitieministeriet en arbetsgrupp med uppdrag att bereda en reform av stadgandena om *villkorlig frihet*. Arbetsgruppen erhöll en kort tid för sitt arbete och dess betänkande förelåg färdigt redan våren 1977. Betänkandet har arbetsgruppen givit formen av en regeringsproposition till riksdagen.

I sitt betänkande föreslår arbetsgruppen att reglerna om försättande i villkorlig frihet schematiseras. Den obligatoriska villkorliga friheten som fånge enligt gällande lag skall försättas i då han avtjänat minst sex månader av sitt straff och då endast en sjättedel av den ådömda strafftiden återstår, föreslår arbetsgruppen bli avskaffad. Den föreslår att reglerna om villkorlig frihet som beror av prövning i stället omformas så att försättande i villkorlig frihet regelmässigt äger rum så snart fånge avtjänat hälften av sitt straff. En förutsättning är dock att han varit intagen i straffanstalt minst 14 dygn.

Endast i undantagsfall kunde tidpunkten för försättande i villkorlig frihet bli uppskjuten. Om uppskov kunde Justitieministeriets fångvårdsavdelning besluta i tre olika fall: då fången avtjänar straff för brott som ådagalagt grov våldsamhet eller särskild farlighet för annan persons liv eller hälsa, eller då man på basen av fångens uppträdande kan sluta sig till att han kommer att göra sig skyldig till brott av detta slag då han frigges, då fången gjort sig skyldig till disciplinär förseelse

och denna förseelse ännu ej behandlats som disciplinärt mål, samt då fången själv anhåller om uppskov och giltig anledning för uppskovet kan anföras.

Till den villkorliga friheten skall en prøvotid ansluta sig. Prövotiden är lika lång som reststraffet, dock högst tre år. I motsats till vad fallet är enligt gällande rätt föreslår arbetsgruppen att någon övervakning ej skulle komma ifråga under prøvotiden.

Den villkorliga friheten kunde bli förverkad enbart på grund av nytt brott under prøvotiden. Ett förverkande skulle dock vara möjligt endast om den villkorligt frigivne för det nya brottet dömes till fängelsestraff. Ifall fängelsestraffet är ovillkorligt och till sin längd över ett år skulle förverkande följa obligatoriskt, medan domstolen skulle ha rätt att pröva om den villkorliga friheten skall förverkas ifall straffet är under ett år. Arbetsgruppen föreslår även vissa förändringar ifråga om möjligheterna att ånyo bli försatt i villkorlig frihet sedan den villkorliga friheten en gång förverkats.

Under år 1977 avlämnade även en arbetsgrupp som tillsatts för att bereda en reform av stadgandena om unga förbrytare sitt betänkande. Då detta betänkande tidigare refererats i denna tidskrift (Inkeri Anttila: De unga förbrytarna på de kriminalpolitiska ideologiernas gungbräde, NTfK 1976, s. 167 ff.), nöjer jag mig här med att omnämna det.

3. *Brottslighetsutvecklingen*

Trots alla försök att driva utvecklingen i en positiv riktning har det finska fångtalet fortsättningsvis gett anledning till oro. Under år 1977 var det högsta fångtalet 6350, vid årsslutet var talet 5599. Detta gör 121 fångar per 100 000 innevånare. Av dessa fångar var något under 1000 intagna i öppna anstalter, 17 avtjänade fängelsestraff på livstid och 11 var utläningar. Endast ifråga om en institution var utvecklingen klart positiv. Vid årsslutet fanns endast fem personer internerade i tvångsinrättning. Under år 1977 hade ingen ny internering ägt rum.

Utvecklingen av den traditionella brottslighetens volym inger däremot ej några större farhågor. Under år 1976 minskade såväl livsbrotten som misshandelsbrotten, medan rånens antal höll sig i stort sätt konstant. Också ifråga om många egendomsbrott inträffade en viss minskning. Detta gäller t. ex. ifråga om stölderna, bedrägerierna, skadegörelserna och tillgreppen av motorfordon. Också trafikbrotten uppvisade en viss minskning.

Under åren 1976—77 inträffade dock vissa enskilda brott som ådrog sig stor uppmärksamhet. Under år 1977 registrerades t. ex. förhållandevis många rån mot banker och penninginrättningar särskilt i Helsingfors-trakten (sammanlagt 25 i hela landet). I december 1976 beslagtogs tullmyndigheterna inom några dagar två större partier heroin (sammanlagt c. 18 kg). För första gången tillämpade härvid en finsk domstol maximistraftet för grovt narkotikabrott. Vanda härads-

rätt dömde nämligen två av gärningsmännen till 10 år fängelse (HD nedsatte senare straffet till 9 år fängelse).

I juni 1977 fängslades åter allmänhetens uppmärksamhet för några dagar av två personer som kapat ett flygplan på en inrikesrutt i Sovjetunionen till Helsingfors. De två kaparna återfördes omedelbart efter det de givit sig till Sovjetunionen. Den konvention Finland ingått år 1975 med Sovjetunionen om återlämnande av flygplanskapare kom därigenom att tillämpas första gången.

4. *Debatt och disputation*

Den kriminalpolitiska debatten i Finland har varit rätt lam. Inte ens Straffrättskommitténs betänkande åstadkom någon större allmän debatt. Här befinner vi oss långt från 1960-talets feta debattår.

Ett konkret inlägg i den kriminalpolitiska debatten kan dock omnämnas. Hösten 1977 upplevde Finland den största fångstrejken under 1970-talet. Fångarna ville genom denna åtgärd fästa främst allmänhetens uppmärksamhet vid att fängelseförhållandena enligt dem inte till alla delar motsvarade vad som förutsattes i de lagar om straffverkställighet som reviderades år 1975.

Finland har under en kort tid upplevt glädjande många akademiska disputationer också inom straffrätt och straffrätt närstående ämnen. Under de två senaste åren har två personer disputerat i straffrätts-historia (Eero Backman och Lars Björne) vartill en disputerat i internationell straffrätt (undertecknad).

P. O. Träskman

NORSK KRONIKK

1. Erstatning til voldsofre.

I 1975 fremmet Regjeringen en Stortingsproposisjon (St. prp. nr. 39 1975—76) som inneholdt forslag om å innføre en ordning med statlig erstatning til ofre for straffbare handlinger.

Det er gitt forskrifter (av 12. mars 1976) for gjennomføringen av den vedtatte ordningen. 1976 var første virkeår for ordningen som omfatter tilfelle hvor den straffbare handlingen er foretatt i året 1975 eller senere.

Etter forskriftene yter staten, i den utstrekning det finnes rimelig, erstatning for personskade voldt ved forsettlig legemskrenkelse eller ved annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang. Det samme gjelder personskade oppstått i forbindelse med hjelp til politiet under arrestasjon, ved avverging eller forsøk på avverging av en straffbar handling eller ved lovlig pågripelse eller forsøk på dette. Erstatning ytes også om gjerningsmannen er strafferettslig utilregnelig. Ordningen dekker dessuten erstatning til etterlatte for tap av forsørger dersom fornærmede dør som følge av personskaden.

Sammen med personskade kan man også få erstatning for skade på vanlige bruksting, proteser o. a. som den skadete hadde på seg ved anledningen.

Unntaksvis kan det gis erstatning til skadevolderens slektninger i rett opp- og nedstigende linje eller til ektefelle eller annen person som bor sammen med skadevolderen i ekteskapsliknende samliv når særlige grunner gjør det rimelig å yte erstatning til disse ofrene.

Erstatningsfastsettelsen skjer som nevnt på rimelighetsbasis, men de alminnelige regler for utmåling av erstatning gjelder, dog med visse unntak. Erstatning ytes ikke når det tap som ville kunne kreves erstattet av staten er mindre enn 500 kroner, og beløpet er begrenset oppad til 100.000 kroner. I erstatningssummen skal det gjøres fullt fradrag for andre ytelser, f. eks. p.g.a. private forsikringsordninger som erstatningssøkeren får, og også for erstatning fra skadevolderen selv. Betaler staten erstatning etter disse reglene, skal erstatningssøkeren overdra sitt krav mot skadevolder i den utstrekning staten yter erstatning.

Søknader om erstatning etter denne ordning avgjøres av en nemnd på tre medlemmer med personlige varamenn, oppnevnt for 4 år ad gangen. Det er adgang etter forskriftene til å delegere til formannen å treffe vedtak som gir erstatningssøkeren medhold. En slik delegasjon har funnet sted, idet formannen i dag kan avgjøre søknader på inntil 10.000 kroner når det gis fullt medhold. Nemnda håper på denne måten å få en noe raskere saksbehandling enn ellers. Det er i forskriftene gitt endel regler om saksbehandlingen m. v., noe jeg lar ligge her. Jeg skal bare nevne at det ordinære Billighetserstatningsutvalget, som består av 1 høyesterettsdommer og 2 stortingsrepresentanter og som av-

gir innstilling overfor Stortinget i saker om erstatning på rimelighetsgrunnlag, er klageinstans for nemndas avgjørelser i de her omtalte erstatningssaker.

Nemnda har avgitt sin første rapport, og det kan være av interesse å formidle noen av erfaringene.

Det er i tidsrommet siden ordningen trådte i kraft kommet inn 2—300 søknader. Ved utgangen av 1976 hadde nemnda behandlet 78 søknader på ordinært vis, 1 sak ble utsatt i påvente av videre politietterforskning og 1 var ankesak. 20 søknader ble enten trukket tilbake, ikke behandlet p.g.a. uklar søknad, at det ikke ble svart fra søkeren etter purring fra nemnda eller avvist fordi den straffbare handling var begått før 1. 1. 1975. I alt 100 saker ansees etter dette å være ferdig behandlet i nemnda.

For året 1976 ble det bevilget 1.000.000 kroner til erstatningsordningen. Det viste seg å være tilstrekkelig, idet det for 1976 totalt gikk med ca. 640.000 kroner.

De fleste søknadene kom fra personer bosatt i Oslo politidistrikt. Etter ordinær behandling ble 55 søknader (70.5 %) innvilget, mens 23 søknader (29.5 %) ble gitt avslag. Av de søknadene som ble innvilget, fikk 2 søkere større erstatning enn det de søkte om, mens 28 fikk sine søknadsbeløp redusert. I 4 tilfelle var ikke søknadsbeløpet presisert, slik at nemnda utmålte beløpet uavhengig av noe kravbeløp. I de resterende 21 sakene (26.9 %) ble erstatningen satt lik søknadsbeløpet. — I 2 tilfelle ble det anket over reduksjonen av beløpet, mens 5 anket over rene avslag.

Hovedtyngden av de beløp det ble søkt om var mellom 500 og 10.000 kroner, nemlig 71.8 %. Mesteparten av de tilståtte beløp ligger da også i denne størrelsesorden, nemlig 76.4 %. 2 (av 5) søknader fikk maksimalerstatning på 100.000 kroner.

Når det gjelder hva det ble søkt erstatning for, refererte over halvparten av søknadene seg til flere tapstyper. Hovedtyngden av tapene refererer seg til utgifter i forbindelse med personskaade (36.2 %). Hele 44 av de 46 søknadene som gjaldt personskaade (alene eller i kombinasjon) var søknader om dekning av utgifter til tannlegebehandling.

Flertallet av såvel skadelidte som skadevoldere var menn. Av skadevolderne var 98 % menn, mens av søkerne var 76 % menn, altså 24 % kvinner. Når det gjelder den aldersmessige fordelingen er det stor forskjell mellom de mannlige og kvinnelige søkerne. Over halvparten av de menn som søkte erstatning var i alderen 15—30 år. I denne aldersgruppen finnes bare 15 % av de kvinnelige søkere. Halvparten av de kvinner som søkte erstatning var over 50 år gamle, mot $\frac{1}{4}$ av mennene. Hovedtyngden av skadevolderne (i den grad alderen er kjent) synes å ligge omkring 20-årsalderen.

I ca. 30 % av tilfellene var skadelidte og skadevolder bekjente. I tillegg ble det registrert 2 tilfeller hvor de impliserte parter var i familie, herunder 1 ektepar. Paret ble skilt etter hendelsen. M.a.o. er det slik

at i de fleste tilfeller som ble behandlet av nemnda er skadevolder og skadelidte ukjente for hverandre på gjerningstidspunktet. 30 % av skadevolderne ble aldri identifisert, m.a.o. forble ukjente for såvel politiet som for skadelidte. — Ett av tilfellene gjaldt erstatning til en person som hadde bistått politiet med rettsåndhevelse.

Det kan nevnes at i ca. $\frac{3}{4}$ av samtlige tilfelle var en eller begge parter beruset. Skadevolderne var noe oftere påvirket enn skadlidte, men forskjellen er liten (7 tilfelle).

Som nevnt er det et vilkår for å få erstatning at det foreligger en forsettlig legemskrenkelse eller annen *straffbar* handling som bærer preg av tvang eller vold. Nemnda nevner i sin årsrapport at praksis etter nemndas mening synes å vise at dette straffbarhetsvilkåret er for absolutt, og derfor er blitt håndhevet liberalt. Nemnda har lagt vekt på en total rimelighetsbetraktning av hele hendelsen og søkernes økonomiske situasjon. Nemnda ønsker at forskriftene blir endret slik at de gir klarere hjemmel for den praksis som følges i dag. Nemnda mener at det f. eks. også burde gis erstatning selv om et formelt straffbart forhold ikke foreligger, dersom særlige grunner skulle tilsi det og skaden skyldes en voldshandling; det absolutte straffbarhetsvilkår bør ikke minst av bevismessige hensyn kunne sløyfes. Nemnda peker også på at det reiser seg spesielle problemer ved frifinnende dommer, hvor ingen andre enn tiltalte i saken kan komme på tale som mulig skadevolder. I dag kan man neppe gi erstatning i et slikt tilfelle, og nemnda reiser spørsmålet om det er behov for en oppmyking også på dette punktet, men er klar over de prinsipielle betenkeligheter som reiser seg.

2. Legers rettigheter og plikter.

I 1971 ble det oppnevnt et utvalg for å undersøke om gjeldende lovbestemmelser vedrørende legers og tannlegers rettigheter og plikter „er adekvate og formålstjenlige når det gjelder den virksomhet som i dag utøves av disse yrkesgrupper“. Utvalget avga innstilling i 1975, og den er kommet ut som NOU (Norges offentlige utredninger) nr. 1976:1. Enkelte av de spørsmål utvalget tar opp og noen av de forslag som det har framsatt skal kort omtales i det følgende. Jeg vil begrense meg til det innstillingen tar opp om *legers* rettigheter og plikter.

I dag kan en lege miste sin rett til å utøve legevirksomhet ved at det offentlige reiser sivilt søksmål mot legen. Utvalget foreslår at departementet gis kompetanse til å tilbakekalle autorisasjon eller lisens. Legen vil ha rett til å gå til domstolene dersom han vil bestride tilbakekallelsen, og ved behandlingen av saken vil domstolen etter utvalgets forslag få kompetanse til å prøve alle sider ved vedtaket, altså også de skjønsmessige sider. De grunnene som kan gi adgang til å frata retten til å utøve legevirksomhet foreslås utvidet i forhold til i dag, men utvalget foreslår ikke at retten ubetinget skal falle bort ved en bestemt alder. Man vil bli henvist til en individuell vurdering.

En lege som kjennes skyldig i *straffbar* handling, kan etter Straffelovens § 29 nr. 2 som *straff* bli fratjent retten til å utøve legevirksomhet, enten for alltid eller for en bestemt tid, begrenset til 5 år.

M.h.t. legers *rettigheter* tar ikke Utvalget opp noe særlig nytt. Innstillingen omhandler riktignok problemer som knytter seg til nye former for legepraksis, f. eks. gruppepraksis, helsecentra, frittstående laboratorier m. v., men utvalget foreslår ikke at bestemte selskapsformer påbys. Det heter i utkastet (§ 8) at legenes virksomhet skal organiseres i slike former at den må anses medisinsk forsvarlig og slik at legens selvstendighet og uavhengighet overfor andre i faglige spørsmål bevares.

Legers *plikt* til å yte øyeblikkelig legehjelp blir nyregulert i innstillingen, ved at den nåværende oppregning av bestemte ulykkes- og sykdomstilstander sløyfes og det innføres et kriterium om at hjelp anses å være „påtrengende nødvendig“ (utk. § 13). I denne sammenhengen kan det være av interesse å nevne at det foreslås en bestemmelse som gir departementet fullmakt til å pålegge leger å delta i legevaktordninger der hvor legen bor eller har sin arbeidsplass. Foruten at innstillingen som en nydannelse pålegge legen en plikt til å vise varsomhet og nøyaktighet ved utstedelse av legeerklæringer m. v. og utvider området for bestemmelsen om at legen skal iakttas sparsomhet, oppstiller Utvalget en regel om at legen har en *generell* plikt til å utøve sin gjerning „forsvarlig“. Det kan etter gjeldende erstatningsrett bli snakk om erstatning til en pasient som er blitt påført økonomisk tap eller „varig og betydelig skade av medisinsk art“, Erstatningsloven av 1969 § 3-2. Men utover dette kan det som hovedregel ikke reageres mot legen. I visse alvorligere tilfelle kan det bli aktuelt med straffansvar etter Strl. § 157 nr. 2 som gjelder en anvendt behandlingsmåte ved legevirksomhet og behandlingsmåten ikke er egnet til å helbrede eller motvirke sykdommen. Utvalget går ikke nærmere inn på vurderingen av disse sentrale erstatningsrettslige og strafferettslige spørsmål, men nøyer seg med den nettopp nevnte regel om forsvarlig utøvelse av legegjerningen. Overtredelse av bestemmelsen vil kunne rammes av visse sanksjoner som skal nevnes nedenfor.

Utvalget har funnet behov for å lovregulere legers og sykehus' plikt til å utlevere journaler m. v. Finnes det nødvendig for at pasienten skal kunne vareta sine interesser og det er ubetenkelig, skal departementet kunne gi pålegg om utlevering (utk. § 22). Det åpnes i utkastet også mulighet for en nærmere regulering av dette vanskelige spørsmålet i forskrifts form.

På s. 65 flg. i Innstillingen drøfter Utvalget inngående spørsmålet om legers taushetsplikt. Utvalget foreslår i lovutkastets § 15 en ny og mer utførlig bestemmelse om taushetsplikten enn den någjeldende. Legen pålegges i utkastet ikke bare at han selv skal overholde taushetsplikten, men han skal også hindre at andre får kunnskap om det taushetsbelagte, dvs. om „folks legems- eller sykdomsforhold eller

andre personlige forhold som en lege blir fortalt eller får kjennskap til under utøvelsen av sitt yrke“. Det er i utkastet tatt med en uttrykkelig rettsstridsreservasjon („uten skjellig grunn“), som Utvalget nevner bl. a. vil få betydning når det er aktuelt for legen å gi ellers taushetsbelagte opplysninger til pasientens pårørende, f. eks. til yngre persons foreldre. Det er videre tatt med en regel om at uttrykkelig samtykke fra den som opplysningene angår, men ikke fra den som har *gitt* opplysningene, skal kunne oppheve taushetsplikten. Opptrer legen som sakkyndig, oppheves etter utkastet taushetsplikten overfor oppdragsgiveren for så vidt gjelder de opplysninger legen får under sitt arbeid som sakkyndig. Legen skal følgelig gjøre pasienten oppmerksom på når han opptrer som sakkyndig.

Utvalget har ikke funnet å kunne foreslå en fri kommunikasjonsadgang innen gruppen helsepersonell, selv om de samarbeidsformer man i dag har innen helse- og sosialtjenesten kunne tale for en slik fri adgang. Utvalget foreslår at det blir adgang til å gi opplysninger til annet helsepersonale bare hvis det skjer av hensyn til undersøkelsen og behandlingen av pasienten, og opplysninger skal i intet tilfelle gis dersom pasienten motsetter seg det. — Utvalget sier at taushetsplikten ikke er til hinder for at opplysninger gis i anonymisert form.

I Norge har i dag en lege ingen plikt til å ta blodprøve i promillesaker etter Vegtrafikkloven eller i farskapssaker. Et flertall i utvalget foreslår at legen etter anmodning fra politiet skal ha *plikt* til å ta blodprøve i de tilfelle en person er mistenkt for å ha ført motorvogn i påvirket tilstand. Plikten skal ikke gjelde når legen har gyldig forfall, og det foreslås også at Helsedirektøren kan fastsette at visse leger skal være fritatt for plikten. Mindretallet går mot at legen skal ha en slik plikt.

Et flertall i utvalget går mot at legen skal ha plikt til å ta blodprøve dersom siktede ikke er i stand til å gi et gyldig samtykke eller når han nekter, mens et mindretall får inn for at plikten også gjelder i slike tilfelle.

Innstillingen inneholder utkast til sanksjoner mot den som overtrer reglene. Ved enhver overtredelse kan departementet gi vedkommende en advarsel eller en tilrettevisning. Departementet kan for inntil 2 måneder suspendere autorisasjon eller lisens til en lege som med forsett eller grov uaktsomhet overtrer loven eller som etter å ha blitt meddelt advarsel på ny overtrer loven med forsett eller uaktsomhet. Videre foreslås regler om at den som forsettlig eller ved uaktsomhet overtrer loven, straffes med bøter og/eller fengsel inntil 3 måneder. Det sies at ved mindre graverende forhold skal straff vanligvis ikke anvendes med mindre overtredelsen har skjedd etter at departementet har *gitt* advarsel.

3. Ny lovgivning.

a. Ved midlertidig lov av nr. 99 av 17. desember 1976 ble det gitt adgang til telefonkontroll ved etterforskning av overtredelser av narkotikalovgivningen. De materielle vilkår for telefonavlytting er at det foreligger skjellig grunn (dvs. god eller rimelig grunn) for mistanke om overtredelse av nærmere angitte lovbestemmelser i vår narkotikalovgivning, hvor strafferammene er fra 2 og opp til 10 års fengsel. Videre skal det antas at slik avlytting vil være av vesentlig betydning for oppklaring av saken og at oppklaring ellers i vesentlig grad vil bli vanskeliggjort.

Det er som hovedregel forhørsretten som har den formelle kompetanse til å gi samtykke til avlytting. Tillatelsen kan ikke gis for mer enn 2 uker ad gangen. Formen for avgjørelse er kjennelse.

Dersom etterforskningen vil lide ved opphold, kan ordre fra påtalemyndigheten tre i stedet for rettens kjennelse, men ikke utover 24 timer, bortsett fra mellomkommende søn- og helligdager.

Avgjørelse om avlytting treffes uten meddelelse til siktede om rettsmøtets avholdelse og kjennelsens innhold. — Loven inneholder regler om tilintetgjørelse av opplysninger som kommer fram og som er uten betydning for den aktuelle narkotikasaken eller angår personer som ikke har vitneplikt eller som ikke har lovlig adgang til å avgi vitneforklaring (§ 1. 4. ledd).

Lovens § 2 gir hjemmel for å innstille eller avbryte ekspedering av samtaler til eller fra bestemte telefoner. Det kan også pålegges bestyrer av en telefonsentral å gi opplysninger om telefonsamtaler til og fra bestemte telefoner. Også her kreves rettens kjennelse, men ordre fra påtalemyndighet kan tre i stedet på samme måte som ovenfor omtalt.

Loven gjelder midlertidig ut året 1978.

b. I vår straffeprosesslov av 1887 fikk § 473 et nytt 3. ledd ved lov av 18. februar 1977. Bestemmelsen gjelder benådning.

I Norge er det Kongen som gir benådning etter at saken har vært behandlet av Justisdepartementet, mens det er påtalemyndigheten som gir ordre til fullbyrding av straff. Etterhvert har det hos oss utviklet seg en praksis om at departementet i flere og flere saker traff såkalte „for-tiden-avslag“, dvs. at departementet ikke fant å kunne anbefale benådning på det aktuelle tidspunktet, men at saken kunne stille seg annerledes etter noen tid. Dette førte til visse uoverensstemmelser angående fullbyrdingen av straffen i slike saker. Ved tilføyelsen av nytt 3. ledd i § 473 har man nå fått lovregulert dette forholdet. Har departementet funnet for tiden ikke å kunne anbefale en søknad om benådning, kan departementet når vektige grunner tilsier det og den som har søkt om benådning er enig, utsette ferdigbehandlingen av søknaden i en prøveperiode på maksimum ett år, med mulighet for forlengelse i spesielle tilfelle. Fullbyrdelsen av straffen finner ikke sted før søknaden er ferdigbehandlet.

4. Rettshjelp.

a. *Juss-Buss*, jus-studentens rettshjelpsorganisasjon, har vært i virksomhet i 5 år. Erfaringene har dels bestått i stadig mer nyansert oppfatning av rettshjelpsbehovet og de utslag som gjør seg gjeldende i denne forbindelse og dels i hvorledes juridiske problemer oppstår og lar seg løse. Virksomheten har hovedsakelig bestått i å gi individuell juridisk hjelp til enkeltpersoner, vesentlig i enklere saker, men undertiden har det også gjeldt mer kompliserte saker. De vanskeligere sakene er delvis blitt behandlet ved at *Juss-Buss* har tatt kontakt med klientens motparter eller myndighetene, delvis forberedt sakene ved oversendelse til Kontoret for fri rettshjelp eller til privatpraktiserende advokater. I en del tilfelle er konkrete saker blitt fulgt opp i forhold til f. eks. offentlige myndigheter for å søke å endre regler eller praksis hvor dette etter *Juss-Buss'* syn har vist seg nødvendig. I denne sammenheng har man også dannet grupper som skal arbeide med spørsmål innenfor bestemte områder.

I 1976 og første halvår 1977 registrerte *Juss-Buss* i alt 1.040 saker. De fleste saker gjaldt husleierett. Straffesakenes andel er liten, bare 38, dvs. 3,7 % av samtlige saker. De fleste av disse sakene er behandlet av den såkalte vernelagsgruppa, som har hatt vakt en kveld i uka ved Oslo og Akershus Vernelagskontorer. Medarbeiderne har gitt juridisk hjelp til tidligere innsatte i fengsler og til personer under tilsyn.

Juss-Buss er tilknyttet Institutt for Rettssosiologi, Sporveisgt. 35, Oslo 3.

b. I 1974 startet gruppen *Fri rettshjelp for kvinner*. Gruppen heter nå Juridisk rådgivning for kvinner (JURK). Denne rettshjelpvirksomheten kom i stand fordi man mente at kvinner på grunn av sin ofte svakere økonomiske og sosiale stilling har vanskelig for å søke rettshjelp hos advokat eller gjennom andre tradisjonelle hjelpekanaler. JURK har nådd fram til grupper av kvinner som ellers ville hatt vanskelig for å ivareta sine rettigheter. Virksomheten i dag har en fire-delt målsetting. Den skal gi juridisk råd og veiledning for kvinner, undersøke rettshjelpsbehovet blant kvinner, undersøke nærmere kvinners rettslige stilling og gi juridiske studenter trening i praktisk juridisk arbeid.

Hittil har gruppen i alt behandlet 827 skriftlige og muntlige henvendelser. I 1976 var antallet 341.

Hovedtyngden ligger på familiesaker (ca. 50 %). I 1976 angikk bare 7 saker om strafferettslige spørsmål, hvorav ett hvor en lege åpenbart hadde brutt sin taushetsplikt, med alvorlige følger for klienten.

Jeg vil nevne ett av de mange spørsmål JURK har arbeidet med. Det gjelder ytelser til kvinner når ektemenn sitter i fengsel. En arbeidsgruppe slår fast at det er små beløp en hustru kan få fra trygdekontoret for seg og sine barn mens ektemannen sitter i fengsel. Loven om sosial omsorg har retningslinjer som åpner muligheter for konkret

vurdering i den enkelte sak, men ytelsene vil variere fra kommune til kommune. Det kvinnen kan regne med å få dekket av sosialkontoret er først og fremst utgifter til mat, husleie og renter og avdrag til bolig. Utgifter som bil og telefon må vurderes særskilt alt etter nødvendigheten. Som eksempel nevnes det at i Oslo får en mor med to barn kr. 1.255.— til mat m. v. pr. mnd.

Adressen er: Juridisk rådgivning for kvinner,
Boks 6868, St. Olavs Plass, Oslo 1.

5. *Fra den aktuelle debatt.*

I juli måned 1977 kom det i dagspressen fram hemmelige opplysninger om militære forhold. Det ble satt i gang etterforskning mot to tidligere majorer i etterretningstjenesten som hadde offentliggjort opplysninger om operasjoner i Finland og Sovjet-Samveldet i 1950-årene. Majorene er siktet for brudd på taushetsløfte. Saken betegnes i Norge som „Major-saken“.

På samme tid ble det satt i gang etterforskning mot en kontorsjef, mistenkt for å ha samlet inn materiale om norske etterretnings- og overvåkingsorganer, bl. a. med lister over hvem som er ansatt i overvåkingstjenesten, hvilke biler som blir benyttet m. v. Viktige deler av materialet ble beslaglagt i leiligheten til en informasjonssjef, som ble pågrepet og fengslet. Deler av materialet som var blitt innsamlet var av kontorsjefen også blitt overlatt til avisen „Ny Tid“, som er Sosialistisk Valgforbunds organ. Denne saken blir gjerne kalt „Listesaken“. Denne Listesaken har reist mange juridiske problemer i tillegg til de mer politiske. Bl. a. har der vært spørsmål om bruk av landssvikrettergangsloven av 1947, vedtatt i forbindelse med rettsoppjøret i Norge etter Den andre verdenskrig. Denne loven gir politiet utvidede fullmakter bl. a. har vitner møteplikt for politiet i samme utstrekning som for retten, og politiet kan holde siktede pågrepet i inntil 14 dager uten framstilling for forhørsretten. Siktetes adgang til å la seg bistå av forsvarer på etterforskningsstadiet i slike saker har også vært et sentralt spørsmål. Grupper av advokater har i sakens anledning vedtatt uttalelser om bl. a. påtalemyndighetens behandling av de straffettslige og prosessuelle sider. Innholdet av de forskjellige uttalelser har variert, fra kraftig kritikk til anerkjennelse.

Listesaken er ennå ikke avsluttet.

Hans Kristian Bjerke

SVENSK KRÖNIKA

Brottsutvecklingen

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har offentliggjort en rapport över brottsutvecklingen, BRÅ rapport 1976:3 Brottsutvecklingen, lägesrapport 1976. Den har utförts av utvecklingsenheten inom rådet. I rapporten ges bl. a. en översikt över förändringarna i fråga om antalet brott som kommit till polisens kännedom.

Huvudintrycket är enligt rapporten att den ökning av registrerade brott som vi haft sedan 1950-talet håller i sig. Nedgången i bl. a. antalet registrerade inbrott under åren 1972—1973 var enligt rapporten förmodligen tillfällig och åtminstone delvis betingad av ändringar i försäkringsvillkor. Det framhålles att utvecklingen är oroande med avseende på rånbrotten. Antalet fall är visserligen fortfarande litet men ökningstakten är hög. Misshandelsbrotten har också ökat sedan mitten av 1960-talet. Även om stegringen inte är lika stor som i fråga om tillgreppsbrotten, som ökat starkt under de senaste åren, måste utvecklingen följas med uppmärksamhet.

Den nya regeringen och kriminalpolitiken

I budgetpropositionen för budgetåret 1976/77 redovisar den nya regeringen den fortsatta inriktningen i stort av det kriminalpolitiska reformarbetet. Där framhålls att den brottsförebyggande verksamheten i vid mening och i ett mera långsiktigt perspektiv väsentligen hör hemma utanför justitiedepartementets område. Reformverksamheten inom familjepolitiken, utbildningsväsendet, arbetslivet, fritidsverksamheten, social- och hälsovården och andra verksamhetsfält syftar bl. a. till att minska de sociala problemen som ofta ligger bakom brottslighet. Detta konstaterande innebär inte en nedvärdering av möjligheterna att bekämpa brottsligheten även med insatser inom kriminalpolitiken. Det står sålunda klart att åtgärder som kan få till följd att potentiella gärningsmän avhålls från att göra sig skyldiga till lagbrott inte kan avvaras utan under nuvarande förhållanden måste intensifieras. Vid sidan av olika åtgärder som hindrar eller försvårar genomförandet av brott är insatser som ökar risken för upptäckt och lagföring av särskild betydelse. Det är vidare väsentligt att reaktioner på lagöverträdelserna följer i så nära anslutning till dessa som möjligt.

Vidare framhålls att det under senare år har blivit allt mera uppenbart att frihetsberövande påföljder är behäftade med nackdelar, bl. a. från humanitära och effektivitetsmässiga synpunkter. Detta hindrar emellertid inte att denna typ av straff fortfarande måste betraktas som ett nödvändigt inslag i vårt påföljdssystem. Varken dess allmänpreventiva betydelse eller behovet av att som yttersta medel kunna hindra vissa individer från en fortsatt allvarlig brottslighet kan förbises. Målsättningen måste dock vara att i så stor utsträckning som möjligt söka använda alternativa påföljder och att begränsa frihets-

berövandenas längd, när detta finnes motiverat. Skärpning av gällande straffskalor utgör i regel inte någon lösning på brottsproblemen. Undantag kan dock ifrågakomma främst med avseende på nya eller för den enskilda medborgarens liv, hälsa, trygghet eller integritet särskilt allvarliga former av brott.

Rättsväsendets begränsade resurser måste tas tillvara på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. Inte minst mot denna bakgrund framstår det som nödvändigt att fortlöpande se över i vad mån det finns förutsättningar att undanta vissa företeelser från det kriminaliserade området eller att på annat sätt begränsa de straffrättsliga ingripandena.

Dessutom kan nämnas att i propositionen betonas att återfallsbrottsligheten utgör en mycket betydande del av den samlade brottsligheten. En väsentlig uppgift är därför att verka för att kriminellt belastade personer anpassar sig i samhället. I den mån det gäller påföljder som administreras av kriminalvården har verksamhetens inriktning för att tillgodose denna målsättning för några år sedan lagts fast genom statsmakternas beslut om kriminalvårdsreformen. Dessa beslut togs under betydande politisk enighet. Där angivna riktlinjer bör i sina huvuddrag vara vägledande också för det fortsatta arbetet. Detta innebär bl. a. en fortsatt ökad satsning på kriminalvård i frihet. Vad gäller anstaltsbehandlingen så bör verksamheten i görligaste mån redan från början inriktas på att förbereda den intagne för ett liv i frihet.

Fylleristraflet avskaffat

Straffet för fylleri har avskaffats fr.o.m. den 1 januari 1977. Samtidigt har en ny lag om omhändertagande av berusade personer trätt i kraft. De nya reglerna avses ge stöd för den utveckling mot adekvata vårdformer för de akut berusade som f.n. pågår. Förutsättningarna för att polisen skall få ta hand om en berusad person är nu att denna inte kan ta vård om sig själv eller annars utgör en fara för sig eller annan. Om den berusade inte kan få annan vård, får han förvaras hos polisen, regelmässigt högst i åtta timmar. Reformen förutsätter en partiell upprustning av de arrestlokaler som används för förvaring av berusade. Vidare skall en modell för akutvård av berusade prövas i samband med pågående försöksverksamhet på nykterhetsvårdens område.

Nya straffbestämmelser om mutor

Enligt en lagändring som trätt i kraft den 1 januari 1978 samordnas mut- och bestickningsansvaret för offentliga och privata funktioner och utformas i överensstämmelse med den brottskonstruktion som brottsbalken innehåller. Lagändringen innebär att i princip samma regler om mutansvar och bestickningsskydd kommer att gälla för arbets- och uppdragsgivare i offentlig och privat verksamhet. Samtliga anställda — i offentlig såväl som enskild tjänst — omfattas så-

lunda av mutansvar. Härigenom uppnås full rättslikhet mellan den offentliga och den privata sektorn. Med arbetstagare avses den som är arbetstagare i civilrättslig mening.

Den brottsliga gärningen beskrivs som att någon lämnar, utlovar eller erbjuder resp. mottar, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för tjänsteutövning (17 kap. 7 § och 20 kap. 2 § brottsbalken). Brottsmålet betecknas sålunda som „muta eller annan otillbörlig belöning“ och för straffbarhet krävs inte mer än att den otillbörliga belöningen avser den bestucknes tjänsteutövning. Vidare kommer efterföljande belöning alltid att vara straffbar under förutsättning att den kan anses otillbörlig.

Innebörden av begreppet otillbörlighet får därmed central betydelse för avgränsningen av den nya straffbestämmelsens tillämpningsområde. Vad som är otillbörligt får bestämmas på grundval av en samlad bedömning av alla för det enskilda fallet betydelsefulla omständigheter (se prop. 1975/76:176).

Begränsning av åtal för vissa mindre brott

I brottsbalken har straffbestämmelsen om s.k. snyltningsbrott ändrats. Liksom hittills skall bestämmelsen ha avseende på dem som utan att göra rätt för sig utnyttjar husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt, som tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning. Ansvar skall ådömas för bedrägligt beteende vare sig gärningsmannen vilseleder någon eller ej. Om vilseledande inte föreligger skall däremot, till skillnad mot vad som nu gäller, gärningen bedömas som bedrägligt beteende även om den avser ett betydande värde. Vidare har för snyltningsbrotten föreskrivits att allmänt åtal ej får ske om det inte är påkallat från allmän synpunkt. Lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 1977 (SFS 1139).

Förslag om avskaffande av förvandlingsstraffet för böter

Förvandlingsstraffet för böter och viten till fängelse avskaffas enligt förslag av justitieministern (prop. 1976/77:104). I undantagsfall skall emellertid bötesstraff kunna förvandlas till fängelse enligt en ny bestämmelse i brottsbalken om straffskärpning i vissa särskilda fall.

Avsikten med det sistnämnda förslaget är att förebygga uppkomsten av en s.k. bötesimmun grupp.

Justitieministerns betänkligheter gäller inte den del av en sådan grupp som utgörs av personer i utpräglat dåliga sociala och ekonomiska förhållanden. Inte minst humanitära skäl talar enligt justitieministern för att dessa kan undgå verkställighet av bötesstraff.

Det kan emellertid inte uteslutas att den bötesimmuna gruppen även kan komma att bestå av personer som genom olika manövrar gör sig svåråtkomliga för indrivning, säger justitieministern.

Som exempel nämns rörelseidkare som låter sina tillgångar ägas av anhöriga eller som uppträder som anställda med obetydlig eller ingen

lön. Det kan också röra sig om personer som byter arbetsplats så snart det blir aktuellt med införsel på lönen.

Förvandlingsstraffet har enligt propositionen en betalningsfrämjande effekt. Statsverket får in nära 90 procent av alla böter och viten.

För att säkra en hög betalningsfrekvens även i fortsättningen föreslås att böter och viten — som idag har sämsta rätt vid utmätning och liknande åtgärder — skall få en förmånligare ställning i förhållande till andra fordringar.

Som ledande princip skall enligt förslaget gälla att böter och viten skall jämföras med skatter och liknande.

Den bötfällde ges enligt förslaget tillfälle att frivilligt betala böter redan i samband med att tingsrättens dom meddelas.

Det förslag som syftar till att förebygga uppkomsten av en s.k. bötesimmun grupp har följande innebörd:

Domstol får möjlighet att döma till högst tre månaders fängelse utan hinder av att endast böter ingår i straffskalan.

Det skall emellertid vara fråga om fall då det finns synnerliga skäl att anta, att ett bötesstraff inte blir verksamt.

Domstolen skall särskilt ta hänsyn till om

- gärningsmannen inte allt för lång tid före det nya brottet fått två eller fler andra bötesstraff
- en betydande del av dessa bötesstraff inte kunnat verkställas
- ett nytt bötesstraff framstår som uppenbart otillräckligt på grund av risk för ny brottslighet eller av allmänpreventiva skäl.

Bestämmelsen skall inte drabba den som saknat ekonomiska möjligheter att betala böterna.

Den nya lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 oktober 1977.

Förslaget har emellertid mött visst motstånd i riksdagen och utgången är oviss.

Straff och sex

Sexualbrottsutredningen avlämnade i februari 1976 sitt betänkande (SOU 1976:9) Sexuella övergrepp. I betänkandet föreslogs omfattande ändringar i brottsbalkens (BrB:s) bestämmelser om sedlighetsbrott (se NTfK 1976 s. 30).

Sexualbrottsutredningens betänkande remissbehandlades. Betänkandet fick därvid ett blandat mottagande av remissinstanserna. Kritik mot sexualbrottsutredningens förslag framfördes även vid en uppvakning i justitiedepartementet samt genom upprop, namnlistor och andra opinionsyttringar.

Invändningarna mot utredningens förslag var särskilt starka i de delar som rörde sexuellt tvång, dvs. våldtäkt och liknande övergrepp, samt koppleri. Också förslagen att sänka åldersgränsen för sexuellt umgänge med barn och sexuell beröring av barn kritiserades, även om remissutfallet här var mera splittrat. Övriga förslag till ändrad lagstiftning godtogs av flertalet remissinstanser.

Efter att ha tagit del av den remisskritik och andra opinionsyttringar som hade riktats mot väsentliga delar av sexualbrottsutredningens förslag fann justitieministern att förslaget inte borde läggas till grund för någon omedelbar lagändring. I stället borde bestämmelserna i 6 kap. BrB om sedlighetsbrott på nytt ses över i sin helhet.

I direktiven (se Dir. 1977:7) till den nya utredningen, som antagit namnet *1977 års sexualbrottskommitté*, anför justitieministern bl. a. att rättspraxis är t. ex. f.n. sådan att domstolarna tar för stor hänsyn till kvinnans uppträdande före övergrepp. Om kvinnan anses ha uppmuntrat mannen får han ett lindrigare straff. Man gör skillnad mellan våldtäkt och våldförande med hänsyn till bl. a. kvinnans förhållande till mannen. Det måste utredningen ändra på, heter det.

För den som utsatts för sexualbrott är utredningsarbetet efter polisanmälan i allmänhet mycket påfrestande. Situationen är känslig och förhörsmetodiken måste anpassas därefter. Eftersom det inte finns några särskilda regler eller anvisningar som är avpassade för sådana situationer måste kommittén därför försöka ta fram sådana.

Behovet av utbildning i psykologiskt upplagd förhörsmetodik för utredningspersonalen bör i det sammanhanget granskas.

Den som utsatts för ett sexuellt övergrepp får efter eventuell läkarundersökning i samband med polisutredningen helt på eget initiativ söka hjälp för de psykiska problem som hon kan ha fått.

Justitieministern anser att samhället här har ett stort ansvar. Den drabbade måste få snar hjälp av kurator, psykolog, läkare eller liknande. Fasta och ändamålsenliga rutiner för detta bör övervägas. Möjligheten att för sådan hjälpverksamhet utnyttja de samhällsorgan som redan finns bör likaså undersökas.

Åtal för våldtäkt m. m. får bara väckas om den drabbade kvinnan anger brottet till åtal eller om åtal anses nödvändigt från allmän synpunkt. Angivelsen måste ha skett inom sex månader från brottet. Det kravet bör nu analyseras ytterligare av utredningen.

Reglerna är ett resultat av att man vill respektera kvinnans eventuella önskemål att slippa en rättegång. Sexmånadersregeln har tillkommit för att man vill hindra att brottsanmälan utnyttjas i hämnd- eller utpressningssyfte.

Dessa regler kan emellertid, framhålls det, få till följd att den drabbade kvinnan utsätts för hot för att avstå från att låta saken gå till åtal.

Utredningen skall därför granska huruvida det är motiverat att behålla dessa regler eller om de bör ändras så att åklagaren skall kunna väcka åtal oavsett om den som utsatts för övergreppet vill det eller inte.

I utredningsarbetet ingår också att pröva bestämmelserna kring koppleri. Kommittén bör i samband härmed följa den utredning om prostitutionen som socialministern samtidigt tillsatt.

Situationen och utvecklingen på motsvarande område i övriga nordiska länder bör kommittén ta hänsyn till under sitt arbete.

Ungefär samtidigt beslöt socialministern i direktiv (se Dir. 1977:11) att tillsätta en ny utredare om en *kartläggning av problemen kring prostitutionen*.

Bland frågor som skall belysas av utredningen om prostitutionen nämner socialministern bl. a.:

- i vilken mån antalet prostituerade i de lägsta åldrarna tenderat att öka under senare år,
- förhållandet mellan prostituerad och kopplare och koppleriets karaktär,
- prostitutionens orsaker,
- sambandet mellan narkotikamissbruk och prostitution.

I direktiven förklaras, att prostitutionen inte kan betraktas som en isolerad företeelse vid sidan av andra sociala problem. Den måste bedömas i samband med samhällsstrukturen och samhällsutvecklingen i stort.

I likhet med t. ex. olika missbruksproblem kan prostitutionen ofta betraktas som symtom på andra sociala svårigheter, säger socialministern.

Även förhållanden som rör de prostituerades kunder bör enligt direktiven belysas när det gäller prostitutionens orsaker.

Sambandet mellan narkotikamissbruk och prostitution bör enligt direktiven belysas därför att det bakom prostitutionen ofta torde ligga behov att skaffa pengar till narkotika.

Utredningen skall hålla kontakt med en utredning som skall kartlägga narkotikamissbrukets omfattning.

De risker som de prostituerade löper för framtida social missanpassning skall belysas liksom de åtgärder som kan sättas in för att minska en sådan utveckling.

Utredaren kan enligt direktiven föreslå åtgärder som kartläggningen ger anledning till.

Eventuella förslag bör, heter det, utformas med beaktande av socialutredningens förslag till ny sociallagstiftning, dvs. tillämpning av en helhetssyn.

Vid sidan av kartläggningen av prostitutionen skall utredaren göra en av riksdagen begärd systematisk utvärdering av 1973 års lagstiftning om formerna för offentlig pornografisk föreställning och en kartläggning av verksamheten vid sexklubbarna.

Samråd skall i detta avsnitt ske med en utredare som kommunministern tillkallar för översyn av allmänna ordningsstadgan.

Utredaren skall göra jämförelser med erfarenheter och lagstiftning på resp. område i de övriga nordiska länderna.

Slutligen framhåller socialministern att utredningsuppdraget inte bör ses som ett ifrågasättande av den öppnare och mera positiva syn på sexualiteten som utvecklats på senare år. Denna måste i stället ses som en förutsättning för arbetet.

Sexualbrottskommittén har i en den 1 juni 1977 avlämnad prome-

moria (Ds 1977:77) med förslag till lag om ändring i brottsbalken förordat en partiell reform rörande de homosexuellas straffrättsliga behandling och upphävande av de särskilda bestämmelserna om incest. Kommittén säger sig utgå från att förslagen skall kunna föreläggas riksdagen utan föregående remissbehandling.

I remiss till lagrådet har sedan regeringen föreslagit en reform som innebär att homosexuella och heterosexuella handlingar i princip skall behandlas lika i straffrättsligt hänseende. Vidare föreslogs av kriminalisering av incest.

Lagrådets yttrande innebar att ingen ledamot hade något att erinra mot att samma åldersgränser kom att gälla för homosexuella och heterosexuella förbindelser. Beträffande förslaget om upphävande av straffbestämmelserna om incest hade tre av lagrådets ledamöter på särskilt anförda skäl inte funnit anledning att göra någon erinran. En av ledamöterna föreslog emellertid att kriminaliseringen behålls men att böter införs i straffskalan.

Justitieministern framhöll för egen del bl. a. att det kunde ifrågasättas, att döma av den debatt som förts sedan lagrådsremissen beslutades, om inte motståndet mot tanken på den nu aktuella ändringen av incestbestämmelsen både var mera allmänt spritt och djupare känt än vad som framgått av den tidigare remissbehandlingen. Med hänsyn härtill och då ett avskaffande av de särskilda straffbestämmelserna mot incest i sig framstår som mindre angeläget ansåg justitieministern att övervägande skäl talade för att frågan om att avskaffa straffbestämmelserna mot incest inte tas upp nu. Regeringen beslöt av det skälet att endast förslaget beträffande de homosexuella skulle föras vidare till riksdagen, där det nu är föremål för överväganden.

Den personliga integriteten

Som redovisats i föregående krönika (1975 s. 313) har nya straffbestämmelser införts i BrB till skydd mot olovlig avlyssning med tekniska hjälpmedel. Reformarbetet på detta område har nu fortsatt.

Mot bakgrund av att gällande lagstiftning inte ger något egentligt skydd mot de risker för integritetskränkningar som den moderna TV-tekniken medför har antagits en *lag om TV-övervakning*. Lagen syftar till att förstärka den enskildes skydd mot integritetskränkningar i samband med övervakning och bevakning, som sker med utnyttjande av TV-apparatur.

Genom lagen införs ett principiellt straffsanktionerat förbud mot dold TV-övervakning. Det skall åligga den som brukar övervakningskamera att fortlöpande och på verksamt sätt upplysa om kameran och dess brukande. Utanför lagen faller övervakningskamera som för skyddsändamål används vid anläggning av betydelse för totalförsvarsynpunkt.

För brukande av övervakningskamera som kan riktas mot plats som är upplåten för eller eljest nyttjas av allmänheten skall gälla ett straff-

sanktionerat tillståndstvång. Beskrivningen av platsen mot vilken kamera kan riktas anknyter till den innebörd som brukar tilläggas begreppet allmän plats i straffrättsliga sammanhang.

Fråga om tillstånd skall prövas av länsstyrelsen. Tillstånd skall få meddelas endast om kameran är nödvändig och det inte finns anledning anta att otillbörligt intrång i enskilds personliga integritet skall uppkomma. Tillstånd skall förenas med de föreskrifter i olika avseenden som betingas av hänsynen till enskilds personliga integritet. Innan tillstånd meddelas skall yttrande inhämtas från den kommun inom vilken kameran skall brukas. Kan en tillståndspliktig kamera riktas mot arbetsplats, t. ex. i ett varuhus, skall länsstyrelsen också inhämta de anställdas mening. Vidare skall gälla en ordning med fortlöpande tillsyn från länsstyrelsens sida kombinerad med möjligheter för länsstyrelsen att ingripa med föreskrifter eller återkallelse av tillståndet, om otillbörligt intrång i enskilds personliga integritet skulle uppkomma.

Frågan om arbetsgivares rätt att anordna personövervakning på arbetsplats som inte också är allmän plats överlämnas till parterna på arbetsmarknaden för att lösas förhandlingsvägen.

I likhet med vad som skett i datalagen, kreditupplysningslagen och inkassolagen har justitiekanslern givits rätt att föra talan mot länsstyrelsens beslut för att ta tillvara allmänna intressen.

Den nya lagen trädde i kraft den 1 juli 1977. En särskild övergångsbestämmelse gäller för övervakningskamera som finns i bruk vid lagens ikraftträdande (SFS 1977:20).

Integritetsskyddskommittén har nu lagt fram ett nytt delbetänkande (SOU 1976:48) Reklam och integritet.

I betänkandet behandlar kommittén frågan om reklam och integritet, närmare bestämt den enskildes möjlighet till skydd mot att hans bild eller namn utan lov används i reklam. Denna fråga är fristående från de frågor som kommitténs tidigare delbetänkanden har avsett.

Kommittén utgår från att det är en allmänt omfattad mening att den enskilde har ett berättigat intresse av att åtnjuta samhällets skydd mot att han exploateras i reklamsammanhang. I flera främmande rättssystem har sedan lång tid tillbaka funnits regler på hithörande område genom lagstiftning eller praxis.

I svensk rätt finns inte föreskrivet något generellt förbud mot att utan samtycke publicera enskild persons bild eller namn. Inte heller kan påvisas någon allmän rättsgrundsats av sådan innebörd. Det sagda gäller även beträffande reklam.

Näringslivets självsanerande verksamhet förmår enligt vad kommittén har funnit inte på tillfredsställande sätt komplettera den sparsamma lagstiftningen på området. Kommittén anser därför att rättskyddet för den enskilde behöver stärkas.

Kommittén föreslår en straffrättslig reglering av frågan om användning av annans bild eller namn i reklam. Främsta skälet härtill är att

ersättning för psykiskt lidande och s.k. ren förmögenhetsskada kan utdömas endast om skadan vållats genom brott. Det skadeståndsrättsliga systemet medför att kommittén föreslår visst tillägg till skadeståndslagen.

En straffrättslig reglering kräver att skyddsobjektet får en om möjligt entydig bestämning. Med hänsyn härtill och till den praktiska hanteringen inom reklambranschen bör enligt kommitténs mening skyddet begränsas till att avse annans bild och namn. Hur bilden tekniskt sett har framställts saknar enligt förslaget betydelse. Straff skall kunna ådömas endast när bilden eller namnet uppenbarligen avser viss person. Skyddet avser endast person som är i livet när reklamen i fråga publiceras.

Man brukar skilja mellan kommersiell reklam och icke-kommersiell reklam. För att bl. a. undvika konsekvenser i tryckfrihetsrättsligt hänseende begränsar sig kommittén i detta sammanhang till den kommersiella reklamen.

Reklambegreppet har definierats i skilda sammanhang och för syften som skiljer sig från vad som är föremål för kommitténs utredningsuppdrag. Kommittén har undersökt olika definitioner och funnit att en i reklamskattelagen använd definition av reklam kan användas också när det gäller att konstruera ett skydd för missbruk av annans bild eller namn i reklam. Med den använda definitionen träffar man ett ganska vidsträckt område. Tillämpningsområdet omfattar i princip alla slags medier som kan förmedla bild- och textreklam. Det är sålunda inte fråga om att begränsa tillämpningen till att avse enbart reklam i massmedier.

Det av kommittén föreslagna straffstadgandet vänder sig i praktiken av naturliga skäl i första hand mot näringsidkare, även om detta inte utsågs i lagtexten. I princip är tillämpningen inte inskränkt till att avse endast sådana.

Kommitténs förslag har remissbehandlats och är nu föremål för övervägande inom justitiedepartementet.

Frivillig vård eller tvångsvård?

Socialutredningen, som arbetat i mer än nio år, har i augusti 1977 avslutat sitt uppdrag att företa en allmän översyn av den sociala vårdlagstiftningen. Slutbetänkandet (SOU 1977:40), Socialtjänst och socialförsäkringstillägg med sammanfattning (SOU 1977:41) innehåller överväganden som leder fram till författningsförslag. Socialutredningen har byggt vidare på sitt principbetänkande (Socialvården, Mål och medel) från 1974 och den omfattande remissbehandlingen som följde därefter.

Man föreslår bl. a. att socialvården byter namn till socialtjänst. Denna regleras genom socialtjänstlagen, som kommunerna skall leva upp till. Socialtjänsten betalas via kommunalskatten, men också med statliga skatteutjämningsbidrag och utvecklingsbidrag till kommuner-

na. Socialtjänsten förs över till försäkringskassorna, utbetalningen förenklas och bidragen beskattas.

Utredningen lägger också fram ett förslag till lag med särskilda bestämmelser om vård av underårig (under 18 år). Tvångsmässig vård tillåts, men genom bestämmelser om bl. a. vårdtidens längd, offentligt biträde, muntlig förhandling inför länsrätt osv. skall den enskildes rättssäkerhet stärkas, menar utredarna.

Man föreslår också en ändring i brottsbalken, så att domstolarna skall kunna överlämna lagöverträdare till vård inom socialtjänsten.

När det gäller missbrukare innehåller utredningens majoritetsförslag ingen bestämmelse om vård utan samtycke för den som fyllt 18 år. I särskilt trängande fall ger lagen om beredande av psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) möjligheter till ingripande.

För att nå kontinuitet i vården och samverkan mellan socialtjänst och sjukvård föreslår man att bestämmelser tas in i LSPV om samråd beträffande de missbrukare som bereds vård med stöd av lagen. Man betonar dock att förslaget inte skall leda till en vidgad tillämpning av LSPV.

En minoritet inom utredningen förordar beträffande de vuxna missbrukarna ett alternativ, som bygger på principbetänkandets förslag och på tilläggsdirektiv från socialministern hösten 1976.

Enligt detta skall länsrätten på ansökan av socialnämnden kunna besluta om vård inom socialtjänsten utan den enskildes samtycke. Beslutet skall gälla en tid av högst tre månader och avse vissa särskilt angivna situationer.

Utredningen föreslår också att organisationen med en enda social nämnd i kommunen skall göras obligatorisk. Barnavårdsnämnd, nykterhetsnämnd och socialnämnd slås samman. Möjligheten att inrätta sociala distriktsnämnder behålls.

Alternativ till häktning och anhållande

Omkring 33 000 personer grips varje år i Sverige av polis medan antalet som sedan anhålls uppgår till ca 25 000. Resten frigges ofta utan att det gjorts någon anmälan till åklagaren om gripandet. Endast omkring en tredjedel av de 25 000 anhållandena leder till häktningssamtal och antalet häktade uppgår till ca 6 600 per år. Dessa tal bör kunna minskas starkt med vettiga alternativa former för häktning och anhållanden, anser häktningsutredningen i sitt betänkande (SOU 1977:50) Häktning och anhållande som överlämnades i september 1977.

Förutsättningen för att få gripa folk är enligt lagen att det finns ganska starka misstankar om brott. Utredningen anser därför att gripandet i praktiken inte används på det sätt som är avsett. Den föreslår att gripandet avskaffas och ersätts av bättre möjligheter att låta inställa den misstänkte hos polisen för förhör. Han bör få hållas kvar högst tolv timmar för utredning och inte låsas in i arrest.

Utredningen föreslår att vid anhållanden bör man ha samma krav på misstanke om brott som vid häktning.

Den vanligaste grunden för häktning är att man antar att den misstänkte fortsätter sin brottsliga verksamhet, s.k. recidivfara. Häktning får enligt nuvarande regel också tillgripas vid flyktfara eller om man riskerar att den misstänkte försöker undanröja bevis.

Häktning vid recidivfara bör enligt utredningens mening bara utnyttjas om det är nödvändigt med hänsyn till samhällsskyddet. Det föreslås att det bara skall få ske om brottet kan medföra fängelse i fyra år eller mer samt om den fortsatta brottsligheten kan riskera andras liv. Det innebär att häktning främst kommer i fråga vid våldsbrott, narkotikabrott samt grova förmögenhetsbrott.

En av orsakerna till den höga frekvensen häktningar har varit att man hittills saknat något vettigt alternativ till häktning. Utredningen föreslår därför ett kompletterande alternativ som inte innebär frihetsberövande men en långtgående kontroll i form av tillsyn.

Tillsyn bör enligt förslaget innebära en skyldighet för den misstänkte att vara tillgänglig eller anmäla sig på viss angiven plats och tid. Tillsyn bör beslutas av åklagare och ansvaret bör ges åt särskilda tillsynsmän.

Särskilda tillsynsmän bör finnas för de misstänkta som saknar bostad eller som lever under svåra sociala förhållanden.

Om orsaken till häktning är flyktfara bör häktning enligt förslaget kunna ersättas med en skyldighet att anmäla sig hos polisen. Det nuvarande reseförbudet vid flyktfara föreslås också ersättas med anmälningsskyldighet. Denna kan dock kombineras med uttryckligt reseförbud och skyldighet att lämna ifrån sig pass. Om förbudet överträds skall den misstänkte genast häktas.

Senast dagen efter anhållandet bör åklagaren enligt utredningsförslaget inge häktningsframställning. Häktningsförhandlingen bör sedan hållas senast andra dagen efter det att rätten fått framställningen.

Den offentlige försvararen föreslås bli utsedd så snart som möjligt efter anhållandet och inträda tidigare än som sker nu.

Om förslaget genomförs beräknas att antalet häktade kommer att minska med omkring 1 500 per år och antalet anhållna med cirka 15 000 per år.

Reformen föreslås träda i kraft den 1 juli 1979.

Med utredningens förslag kommer polis och åklagare inte att få rimlig tid till att göra nödvändigt utredningsarbete anser två av utredningens experter i ett särskilt yttrande. Åklagaren bör därför få ha kvar nuvarande möjlighet till anhållande om det är nödvändigt för ytterligare utredning.

En annan expert föreslår i ett särskilt yttrande en försöksverksamhet med advokatjour i brottmål. En tidigare och mer aktiv advokatmedverkan i brottsutredningarna skulle enligt hans bedömning kunna lindra känslan av isolering hos den som satts i arrest. Det skulle också motverka ogrundade anhållningsbeslut.

Den organiserade och ekonomiska brottsligheten

Frågan om den organiserade och den ekonomiska brottsligheten har på senare tid diskuterats livligt i Sverige. Bakgrunden är bl. a. att en rad myndigheter var för sig eller i samarbete vidtagit åtgärder för att klarlägga och effektivisera de insatser som kan vara påkallade på detta område. Som exempel kan nämnas riksåklagaren (RÅ), rikspolisstyrelsen (RPS) och brottsförebyggande rådet (BRÅ).

I maj 1977 presenterade en arbetsgrupp, som tillsatts inom RPS, en rapport med förslag till åtgärder mot organiserad och ekonomisk kriminalitet. Vid sidan av företrädare för RPS fanns i gruppen representanter för RÅ, riksskatteverket, riksbanken, de lokala polismyndigheterna och den kriminologiska forskningen. RPS lade rapporten till grund för en framställning i juni 1977 till regeringen om åtgärder mot den ifrågavarande brottsligheten. Styrelsen hemställde härvid om att regeringen skulle *dels* besluta att särskilda enheter inrättas i Stockholms, Göteborgs, Malmö och Sundsvalls polisdistrikt för att bekämpa organiserad och ekonomisk brottslighet, *dels*, i samband med budgetarbetet, ta upp frågan om prioriteringen mellan den traditionella brottsligheten, narkotikabrottsligheten samt den organiserade och den ekonomiska brottsligheten, *dels* föranstalta om en övergripande granskning av lagstiftningsfrågorna på området.

Skrivelsen och arbetsgruppens rapport har remissbehandlats i de delar som rör organisatoriska frågor. Dessa spörsmål kommer att tas upp i budgetpropositionen.

I fråga om den del av framställningen från RPS som avser översyn av lagstiftning, som har samband med organiserad och ekonomisk brottslighet, har BRÅ den 1 juli 1977 fått i uppdrag av chefen för justitiedepartementet att närmare överväga frågorna angående former och riktlinjer för en sådan övergripande granskning. Enligt uppdraget borde rådets överväganden utmynna i ett förslag till regeringen där bl. a. organisationen, sammansättning, resursbehov och tidsplaner redovisas. Det angavs att den kommande översynen lämpligen borde ske inom ramen för BRÅ:s verksamhet. BRÅ har redovisat sina överväganden och förslag i ett yttrande den 20 september 1977. I yttrandet pekade BRÅ bl. a. på den betydande oklarhet som måste anses råda beträffande vilka företeelser eller beteenden som egentligen avses med termerna den organiserade och den ekonomiska brottsligheten.

Vidare framhöll BRÅ de svårigheter som är förknippade med att genom en övergripande översyn av lagstiftningen fånga upp företeelser på så skilda områden och av så olika beskaffenhet som det här rör sig om. BRÅ anser att det av denna orsak inte är meningsfullt, att för en sådan översyn skapa ett organ vars storlek och form är mer definitivt fastställda från början.

Vid sina överväganden om vilken organisation som kan vara mest lämpad som utgångspunkt för den aktuella lagstiftningsöversynen har

BRÅ stannat för ett förslag om en styrgrupp till vilken knyts tre arbetsgrupper. I styrgruppen bör enligt BRÅ ingå parlamentariker samt en rättsvetenskapsman och en departementstjänsteman. Gruppen skulle behandla övergripande frågor som rättssäkerhet/effektivitet, kontrollnivån i samhället, samarbete mellan myndigheter samt bedömning och samordning av arbetsgruppernas förslag. Den första arbetsgruppen skulle syssla med frågor som rör vad som allmänt kan uttryckas som förpliktelser mot eller utskylder till det allmänna. Den andra gruppen skulle inrikta sig på vad som benämns den organiserade brottsligheten. Den tredje gruppen skulle behandla frågor som rör verksamhetsformer av mer indirekt betydelse i sammanhanget och som i stor utsträckning styrs av normer av etisk karaktär.

Efter att ha närmare redogjort för gruppernas arbetsområden och sammansättning tar BRÅ upp en del företeelser som inte direkt går att hänföra till någon av de föreslagna grupperna. Härunder faller bl. a. företeelser som avser den yttre och inre miljön. BRÅ håller före att det kan vara mest lämpligt att det i en första omgång uppdras åt en särskild sekreterare eller expert att genom analyser och kartläggningsarbete söka identifiera problemen och undersöka förutsättningarna för mer omfattande åtgärder på området. Denna sekreterare eller expert föreslås stå utanför de föreslagna grupperna och vara direkt underordnad styrgruppen. BRÅ förordar att den föreslagna organisationen inordnas i rådet. Härför talar organets tänkta uppgifter och arbetsformer.

Regeringen framhåller i ett beslut som fattats i december 1977 att den organiserade och den ekonomiska brottsligheten måste ges hög prioritet i den brottsbekämpande verksamheten. Regeringen menar att den organiserade brottsligheten både ger upphov till och underlättar olika allvarliga former av konventionell brottslighet. Ett särskilt oroande moment är den tilltagande internationaliseringen av denna brottslighet vilket gör den mera svåråtkomlig för det svenska rättsväsendet. Vad härefter gäller den ekonomiska kriminaliteten står det klart att den kan medföra allvarliga störningar i samhällsekonomin, leda till en orättvis fördelning av skattebördorna och luckra upp de etiska normer som måste finnas i samhället.

Behovet av kraftfulla insatser från samhällets sida för att komma till rätta med dessa former av brottslighet betonas i beslutet. Det framhålls emellertid samtidigt att den författningsöversyn som bör ske kommer att innefatta många både svåra och känsliga avgöranden.

Regeringens ställningstagande innebär att en översyn av lagstiftningen bör ske i former som i allt väsentligt överensstämmer med vad BRÅ har föreslagit i sitt yttrande. Det betyder en organisation med en styrgrupp och tre arbetsgrupper. Styrgruppen bör främst dels behandla övergripande frågor om rättssäkerhet contra effektivitet, kontrollnivån i samhället och samarbetet mellan myndigheter och andra organ, dels bedöma och samordna arbetsgruppernas förslag.

En arbetsgrupp bör syssla med frågor som rör vad som allmänt kan uttryckas som förpliktelser mot eller utskylder till det allmänna. En arbetsgrupp bör inrikta sin verksamhet på vad som benämns den organiserade brottsligheten. En tredje grupp bör behandla verksamheter av mer indirekt betydelse vilka i stor utsträckning styrs av normer av etisk karaktär. Vid sidan av de tre arbetsgrupperna bör det finnas en särskild sekreterare eller expert, som är direkt underställd styrgruppen. Uppgiften för denna sekreterare skall vara att genom analyser och kartläggningsarbete söka identifiera problem och undersöka förutsättningarna för mer omfattande åtgärder på områden som kan hänföras till ekonomisk kriminalitet utan att falla in under de särskilda arbetsgrupperna. Vad som härvid bl. a. kan förtjäna särskild uppmärksamhet är olika angrepp på den yttre och inre miljön.

Jan Vilgeus